UDK 947.45
Ka629

Redkolegija

Prof. habil. dr. Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
– Vytauto Didžiojo universitetas

Dr. Kastytis ANTANAITIS
– Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Mindaugas BLOZNELIS
– Lietuvos katalikų mokslo akademija

Prof. habil.dr. Zigmantas KIAUPA (redkolegijos pirmininkas)
– Vytauto Didžiojo universitetas

Prof. habil.dr. Vytautas LEVANDAUSKAS
– Vytauto Didžiojo universitetas

Prof. habil. dr. Algimantas MIŠKINIS
– Architektūros ir urbanistikos institutas

Jonas VAIČENONIS (redkolegijos sekretorius)
– Vytauto Didžiojo universitetas

Rasa VARSACKYTĖ (redkolegijos sekretorė)
– Vytauto Didžiojo universitetas

Viršelyje grafinis 1969 m. Kauno miesto herbas, dail. V.Banys

Mūsų svetainė internete: http://www.vdu.lt/Leidiniai/metrastis

ISBN 9955-530-01-4

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2003

VYTAUTO DIDŽIOJO
UNIVERSITETO BIBLIOTEKA

KAUNO ISTORIJOS METRAŠTIS

4

KAUNAS 2003

Leidėjų žodis

Ruošdami šį ketvirtąjį Kauno istorijos metraščio tomą, kaip ir praeitą kartą turėjome pasitelkti būrį talkininkų, be kurių pagalbos nebūtume išsivertę.

Nuoširdžiai dėkojame VDU Anglų filologijos katedros vedėjai docentei dr. Violetai Kalėdaitei, šios katedros asistentei Jūratei Ruzaitei bei doktorantui Irmantui Ramanauskui už Kauno istorijos metraščio straipsnių autorių santrumpų anglų kalba peržiūrėjimą, pataisymą ir suredagavimą.

Taip pat dėkojame Rūtai Galvydienei už pagalbą parengiant metraščio viršelį.

Turinys

Pratarmė 7

Straipsniai

Bronius Genzelis. Psichologinis lūžis ir valdžia 9

Kastytis Antanaitis. Sovietinių partinių institucijų reakcija į 1972 m. įvykius Kaune 15

Nerijus Gudaitis. R.Kalantos įvykių atgarsiai Lietuvoje pagal KGB operatyvinę informaciją 27

Rūta Tverkutė. 1972 metų gegužės įvykiai liudininkų akimis 35

Algirdas Jakubčionis. 1972-ųjų metų Kauno reminescencijos 49

Linas Saldukas. 1972 metų Kauno įvykių atspindžiai išeivijos spaudoje 57

Ramojus Kraujelis. 1972 metų įvykių Kaune atspindžiai ir vertinimai Vakaruose 65

Klaus Fuchs. The Death of Romas Kalanta in the Contemporary West German Press 79

Rytis Bulota. 1972 metų įvykiai Kaune šaltojo karo kontekste ir jų įtaka lietuviškai kultūrai 111

Edgaras Klivis. Modris Tenisonas ir nonkonformizmas Lietuvos teatre 119

Egidija Ramanauskaitė. Jaunimo kultūrinė rezistencija sovietmečiu: hipių kultūrinės idėjos Lietuvoje 127

Laima Anglickienė. Jaunimo kultūrinė rezistencija sovietmečiu: žygeivių klubas „Ąžuolas" 165

Šaltiniai

Jonas Vaičenonis. Vilniaus gatvė 1972-ųjų gegužės 18 d. 177

Ramutė Vaitiekūnaitė. Modrio Tenisono pareiškimas 181

Kastytis Antanaitis. „Einamų įvykių kronikos" straipsniai, skirti R.Kalantos savižudybei bei neramumams Kaune 195

Recenzijos

Antanas Kulakauskas. Knyga apie 1972 metų Kauno įvykius 201

Kronika

Jonas Vaičenonis. Kaunas 1972–2002 205

Mūsų autoriai 209

Pratarmė

Kaip jau tapo įprasta, pirmasis postūmis šiam „Kauno istorijos metraščio" tomui buvo tradicinė mokslinė Kauno istorijos konferencija, kurios metu dauguma autorių skaitė pranešimus, vėliau tapusius straipsnių pagrindu. 2002 gegužės 14–15 d. Vytauto Didžiojo universitete vykusi mokslinė konferencija „Kaunas 1972: alternatyvioji kultūra, politinis protestas ir kultūrinė rezistencija" buvo skirta Romo Kalantos aukos bei antisovietinių neramumų 30-tųjų metinių paminėjimui, pritapo prie daugelio Kauno visuomenės surengtų tragiškiems įvykiams paminėti skirtų renginių ir sulaukė nemažo visuomenės dėmesio. Keliolika konferencijos pranešimų buvo tiesiogiai skirta 1972 m. Kauno neramumams nagrinėti. Vis dėlto, reikia pabrėžti, kad „Kauno istorijos metraštis" nebuvo ir nėra tik pranešimų tezių skelbimo vieta, o rimtų mokslinių straipsnių publikacija. Atrenkant publikavimui skirtus tekstus buvo atsižvelgta, kad jie nagrinėtų naujus, mažai tyrinėtus 1972 m. įvykių aspektus. Publikuojami šaltiniai ir autorių straipsniai neturėjo kartoti jau plačiai žinomų faktų ir ištirtų problemų. Savo ruožtu šis „Kauno istorijos metraštis" nepretenduoja į visišką su R.Kalantos žūtimi susijusių įvykių ištyrimą, jam skirtų studijų dar ne kartą turėtų pasirodyti mokslinėje spaudoje.

Išleidus šį – eilinį, tačiau tuo pačiu metu ir neįprastą – „Kauno istorijos metraščio" tomą, galima pasidžiaugti keliais reikšmingais reiškiniais. Visų pirma, verta paminėti bendradarbiavimo tarp VDU ir Kauno miesto savivaldybės pastovumą bei paramą konferencijų bei spaudos leidinių rengėjams.

1997–1998 m. ėmus rengti „Kauno istorijos metraščio" pirmąjį tomą, galėjo kilti abejonių, ar tokio tipo leidiniui užteks autorių, ar pakaks tinkamos kokybės bei apimties mokslinių tekstų, ar nagrinėjamos problemos nebus paviršutiniškos ir padri-

kos. Rengiant ši „Kauno istorijos" metraščio tomą nekilo net tokių abejonių šešėlio, kadangi tapo aišku, kad Kauno akademinis potencialas leidžia parengti ne tik bendrus, bet ir specializuotus, konkrečiai problemai skirtus leidinius.

Didelę reikšmę tokiam Kauno istorijos tyrinėjimų aktyvumui turėjo VDU istorijos studijos – nemažai autorių yra buvę ar esantys VDU studentai, kuriems „Kauno istorijos metraštis" tapo galimybe parengti ir paskelbti pirmas rimtas publikacijas. Dalis jų ir vėliau lieka aktyvūs Kauno istorijos tyrinėtojai bei „Kauno istorijos metraščio" bendradarbiai.

Taip pat šis bei jau rengiami kiti tomai įrodė, kad „Kauno istorijos metraštis" tapo nuolat leidžiamu periodinių leidiniu ir, nors finansavimo šaltinių nepastovumas kėlė tam tikrų problemų leidžiant pirmuosius tomus, vienaip ar kitaip net ir finansinių nepriteklių metu dauguma sunkumų buvo įveikti leidinio rengėjų bei autorių entuziazmo ir dažniausiai jokios asmeninės materialinės naudos neduodančio, tačiau nepaprastai reikalingo darbo dėka.

Dar vienas džiugus reiškinys - tiek kasmetinė Kauno istorijos konferencija, tiek ir „Kauno istorijos metraštis" netapo vien tik siauru istorikų specialistų leidiniu. Kauno praeities tyrinėtojų tarpe atsirado vietos ir socialinių mokslų, filosofijos bei meno istorijos tyrinėtojams, kas tikrai nesumenkino leidinio akademinio reikšmingumo.

dr. Kastytis ANTANAITIS

Mūsų autoriai

ANGLICKIENĖ Laima — Hum. m. dr. VDU Etnologijos ir folkloristikos tyrimų centro mokslo darbuotoja, Etnologijos ir folkloristikos katedros lektorė. laima@hmf.vdu.lt

ANTANAITIS Kastytis — Hum.m. dr., specializacija – biurokratijos studijos. Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos instituto Viešojo administravimo katedros lektorius antras10@hotmail.com

BULOTA Rytis — Filosofijos magistras (Bergeno universitetas, 1997 m.), VDU Istorijos katedros doktorantas, tyrinėjimų kryptis – sąjūdis kaip socialinis judėjimas. Taip pat domisi šiuolaikine politine filosofija. R.Bulota@hmf.vdu.lt

GENZELIS Bronius — Hum.m. habil.dr.,Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros profesorius, tyrinėjimų kryptis – kultūros istorija. brgenz@lrs.lt

GUDAITIS Nerijus — istorijos magistras (VDU, 2000), VDU Lietuvių išeivijos instituto jaunesnysis mokslo darbuotojas, specializacija – Lietuvos istorija. n.gudaitis@hmf.vdu.lt

FUCHS Klaus

(g. 1966, Pforzheim, Vokietijoje.) 1997 m. Heidelberg'o universitete baigė anglų bei rusų filologijos ir istorijos kursą. Studijavo Škotijoje, dirbo mokytoju-asistentu Volgograde, Rusijoje. Po stažo *Robert Bosch* fonde, Stutgart'e, 1997 m. gavo vietą kaip vokiečių kalbos *Bosch* lektorius Kauno Technologijos universitete, kur dirbo iki 1999 m. Nuo 2001 m. vasario vadovauja PMDI Europos studijų centrui. Šiuo metu Heidelberg'o universiteto Rytų Europos istorijos doktorantas, rašantis disertaciją „Tarpukario Lietuvos vokiečiai ir nacizmas". VDU užsienio kalbų katedroje dėsto Vokietijos istoriją. Domisi Rytų Europos šalių įvaizdžiu Europos spaudoje.
k.fuchs@pmdi.vdu.lt

JAKUBČIONIS Algirdas

Hum. m. dr., VU Istorijos fakulteto docentas. Nuo 2000 m. VU Istorijos fakulteto Naujosios istorijos katedros vedėjas. Tyrinėjimų kryptis – Lietuva okupacijų metais, neginkluotas antisovietinis pasipriešinimas Lietuvoje.
algirdas.jakubcionis@if.vu.lt

KLIVIS Edgaras

Menų magistras (2000), Menų instituto teatrologijos katedros doktorantas. Tyrinėjimų kryptys – Teatro reiškinių analizavimo ir interpretavimo metodologijos: semiotika, hermeneutika; režisūros istorija; Lietuvos režisūros procesai, kryptys, jų sąveika su kultūros tradicija ir sociokultūriniu kontekstu; XX a. II pusės Lietuvos kultūros ir meno procesai: menas totalitarinėje valstybėje; menas postkomunistiniame sociokultūriniame kontekste.
klivijus@yahoo.com

KRAUJELIS Ramojus

Istorijos magistras (VU, 2000), VU Istorijos fakulteto Naujosios istorijos katedros doktorantas, tyrinėjimų kryptis - XXa II pusės Lietuvos ir pasaulio politinė istorija.
ramojus@centras.lt

KULAKAUSKAS Antanas — Hum. m. dr., VDU Politikos mokslų ir diplomatijos instituto direktorius; to paties instituto Politologijos katedros ir Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto docentas. Tyrinėjimų kryptis – XIX a. ir XX a. Lietuvos istorija; Nacionalizmas ir santykiai tarp tautų Vidurio Rytų Europoje.
a.kulakauskas@pmdi.vdu.lt

RAMANAUSKAITĖ Egidija — Hum. m. dr., VDU Humanitarinių mokslų fakulteto Etnologijos ir folkloristikos tyrimų centro vadovė, Etnologijos ir folkloristikos katedros docentė. Specializacija – antropologiniai kultūrinių bendrijų tyrinėjimai.
egidija@hmf.vdu.lt

SALDUKAS Linas — Hum. m. dr., VDU Lietuvių išeivijos instituto mokslinis darbuotojas, tyrinėjimų kryptis – lietuvių išeivijos istorija.
l.saldukas@hmf.vdu.lt

TVERKUTĖ Rūta — Istorijos bakalaurė (VDU, 2001), VDU valstybės institucijų administravimo programos II kurso magistrantė. Dirba Kauno suaugusiųjų mokymo centre (KSMC) istorijos mokytoja.
r.tverkute@pmdi.vdu.lt

VAIČENONIS Jonas — Istorijos magistras (VDU, 1999), VDU Istorijos katedros doktorantas. Tyrinėjimų kryptis – I-osios Lietuvos Respublikos kariuomenės istorija. Lietuvos karo istorijos draugijos pirmininkas. Vytauto Didžiojo karo muziejaus darbuotojas.
j.vaicenonis@hmf.vdu.lt

VAITEKŪNAITĖ Ramutė — „Kauno dienos" žurnalistė. Rašo straipsnius kultūriniais klausimais – miesto menininkai, teatras, teatro žmonės. 1998-ųjų m. V. Kudirkos premijos laureatė.
redakcija@kaunodiena.lt

Atmintinė Kauno istorijos metraščio autoriams

Kauno istorijos metraštis yra Vytauto Didžiojo universiteto mokslinis leidinys, skirtas Kauno miesto ir krašto istorijai. Metraščio tikslas yra skatinti Kauno miesto ir krašto praeities tyrinėjimus ir skelbti jų rezultatus. Metraščio redkolegija mano, kad šį tikslą ji gali pasiekti suburdama istorikus, archeologus, urbanistikos, architektūros ir meno istorikus, etnologus, kalbos istorikus bei kitų mokslų specialistus, taip pat skatindama tarpdisciplinarinius Kauno miesto ir krašto istorijos tyrimus. Tarp kitų metraščio tikslų paminėtini Vytauto Didžiojo universiteto studentų skatinimas mokslo darbui, taip pat medžiagos kaupimas bręstančiai *Kauno miesto istorijai.*

Metraštyje yra skelbiami straipsniai, šaltiniai, recenzuojami Kauno istorijos darbai, pateikiama Kaune veikiančių istorijos mokslo institucijų veiklos apžvalga. Straipsniai recenzuojami dviejų mokslininkų.

Metraštis leidžiamas lietuvių kalba su straipsnių santraukomis anglų arba vokiečių kalbomis. Šaltiniai skelbiami originalo kalba, esant reikalui verčiant juos į lietuvių kalbą.

Skelbiamų straipsnių apimtis neturi viršyti 1 autorinio lanko (40 000 ženklų). Į autorinį lanką įeina straipsnio tekstas, priedai (šaltiniai, lentelės, schemos, žemėlapiai ir pan.), iliustracijos, santrauka (iki 10 % pozicijos teksto, ji gali būti pateikiama tiek lietuvių kalba, tiek norima užsienio kalba – anglų, vokiečių). Šaltinių publikacijos neturi viršyti 1 autorinio lanko (40 000 ženklų). Publikacijoje turi būti šaltinio tekstas originalo kalba, esant reikalui – vertimas į lietuvių kalbą, istoriniai bei archeografiniai komentarai. Atskirais atvejais redkolegijos sprendimu straipsnio arba šaltinių publikacijos apimtis gali būti padidinta. Kitos metraščio pozicijos (recenzijos, informaciniai straipsniai ir pan.) neturi viršyti 0,5 autorinio lanko (20 000 ženklų).

Redkolegijai pateikiamas 1 straipsnio ar kitokio teksto egzempliorius, surinktas kompiuteriu ir atspausdintas ant standartinio (A4 formato) popieriaus lapų. Kartu su tekstu pateikiama kompiuterinė laikmena (vienas ar daugiau 3¼ colio lankstus diskelis arba kompaktinė plokštelė) su įrašytais visais straipsnio tekstais, iliustracijomis, kitais priedais ir informacine medžiaga. Tekstai renkami pagal leidinių rinkimo taisykles *Word 97* teksto redaktoriumi, *Normal* ir *Times New Roman* arba *Times New Roman Baltic* šriftu, raidžių 12 pt dydžiu, 2 eilučių tarpais (1,5 *space*). Skyrybos ženklai išnašose turėtų būti naudojami pagal pateiktus pavyzdžius:

O. Kuncienė, Prekybiniai ryšiai IX–XIII amžiais, *Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a.*, Vilnius, 1972, p.239.

O. Kuncienė, Prekybiniai ryšiai..., p.177.

Ten pat, p.177.

O. Kuncienė, min. veik., p. 236.

Raimundo Kowaleco parodymai POW ir OSN byloje, t.2, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f.507, ap.3, b.168, l.133.

J. Lankutis, Literatūrinis palikimas: rūpesčiai ir problemos, *Pergalė*, 1987, Nr.7, p.139–144.

R. Žibaitis, Kur krypsta literatūros vėtrungės, *Literatūra ir menas*, 1986, spalio 17.

Sąrašai tekste ar prieduose renkami 1 stulpeliu, išnašos pateikiamos atitinkamo puslapio apačioje.

Iliustracijos ir kiti vaizdinė medžiaga (schemos, žemėlapiai) turi būti tinkami poligrafiškai reprodukuoti (kontrastingos nespalvotos fotografijos, brėžinių bei piešinių originalai ar kokybiškos jų kopijos), ne didesnės negu standartinis (A4 formato) popieriaus lapas. Privalomas autorizuotas iliustracijų ar kitos vaizdinės medžiagos sąrašas. Jame nurodomas sąrašo pozicijos pavadinimas, šaltinis (leidinys, iš kurio reprodukuojama, muziejus, biblioteka, archyvas ar kitoks rinkinys) bei ją rengusio dailininko, fotografo, kartografo vardas ir pavardė. Kiekvienas vienetas turi būti nugarėlės pusėje pieštuku sunumeruotas pagal pateikiamą iliustracijų ar kitos vaizdinės medžiagos sąrašą, užrašant pozicijos pavadinimą bei rodyklę, nurodančią jos viršų. Iliustracijos ir kita vaizdinė medžiaga gali būti įrašytos į diskelius kompiuterinių programų, kuriomis jos sukurtos, vartojamu formatu, ant diskelio nurodant tos programos pavadinimą, versiją bei iliustracijos įrašo vardą.

Straipsnių autoriai kartu su tekstu pateikia informacinius duomenis apie save. Būtina nurodyti darbovietę ir jos adresą, autoriaus pedagoginį vardą, mokslinį laipsnį, pageidautina gimimo metus, kontaktinius duomenis (adresas, telefonas, elektroninio pašto adresas), mokslinių tyrimų kryptis, kitą profesinę veiklą. Šie duomenys skelbiami metraštyje prie straipsnių.

Jei tekstai verčiami į lietuvių kalbą ne pačio autoriaus (straipsniai ir kitos pozicijos, šaltiniai) ar kitas kalbas (straipsnių santraukos), nurodomi vertėjai (vardas ir pavardė).

Redkolegijai pateikta medžiaga (tekstai, iliustracijos, kita vaizdinė medžiaga, diskeliai) autoriams negrąžinama.

Kilus neaiškumams dėl straipsnio parengimo principų, prašome kreiptis į *Kauno istorijos metraščio* redkolegiją.

Ka629 Kauno istorijos metraštis. T.4. Kaunas.Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2003.– p.; iliustr.
ISBN 9955-530-01-4

Kauno istorijos metraščio ketvirtasis tomas (T.1. – 1998 m., T.2. – 2000 m., T.3. – 2002 m.) tęsia Kauno istorijos tyrinėjimų publikavimą. Šio tomo tekstai yra skirti nesenų 1972 m. *Kauno pavasario* įvykių aptarimui. Minima medžiaga visuomenei buvo pristatyta VDU Istorijos katedros tradicinėje, šeštojoje, Kauno miesto ir krašto konferencijoje „Kaunas 1972: alternatyvioji kultūra, politinis protestas ir kultūrinė rezistencija", skirtoje Romo Kalantos aukos ir antisovietinių neramumų 30-tąsias metines paminėti. Kartu metraštyje pateikiama keletas naujų šaltinių publikacijų, Baltų lankų leidyklos išleistos knygos apie 1972 metų Kauno įvykius recenzija bei Kaune įvykusių 1972 m. paminėjimų kronika.

UDK 947.45

Redaktorius Robertas Keturakis
Rinko Ugnius Keturakis
Maketavo Skaidra Vaicekauskienė
Dailininkas Algirdas Jurėnas

Pasirašyta spausdinti 2003 04 24. Užsakymas Nr.49. Tiražas 400.
Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. Laisvės al. 53-418, 3000 Kaunas. SL 1557.
Spausdino UAB „Metranpažas", Ukmergės g. 24, LT-3043 Kaunas.